

גזירת המן

הנקודה הישראלית

מעשה המגילה מתאר לנו בהרחבה את זירת המאורעות, שושן הבירה על גינתיה וביתניה, תככי החצר, המשתאות וההרמונות. אך כל שאר ההקשרים ההיסטוריים והדתיים נעדרים ממגילתנו.

ידועה העובדה שאין שם ה' מוזכר במגילה, וכמה הסברים נתנו חכמינו בדבר. אך לא רק שם ה' נעדר, המגילה כאילו מבודדת אותנו מכל רקע היסטורי וכתולוגי. להבדיל מכל ספרי הנביאים שתמיד ממקמים את המאורע ואת האנשים בציר הכרונולוגי של ימי המלך שבחיינו פעלו, מי היו המלכים שקדמו לו, אלו אנשים מגדולי ישראל ואנשי הרוח היו באותו הזמן, ומה היה דבר ה' - אין המגילה מספרת לנו מאומה. והלא הימים ימי שיבת ציון, הנבנה בית המקדש כבר באותו הזמן? היכן היו עזרא ונחמיה? וזרובבל? ומה אמרו הנביאים ואנשי מעשה, אלו לימודים ודברי מוסר נאמרו בעקבות הגזרה, ואלו לאור ההצלה?

ננסה להשלים מעט את החסר לנו, ואולי גם לנסות להסביר מדוע אנשי כנסת הגדולה, כותבי המגילה, לא פירשו את הדברים.

האם המן היה מזרע עמלק?

המן מוזכר בשם 'האגגי', ולכן אמרו חכמים שהמן היה מזרע עמלק. אך גם כאן השייכות לעמלק נטולת הקשר. עמלק אינו מוזכר כבר דורות רבים, אגג היה מלך עמלק בימי שאול (שמואל א, פרק טו), למעלה מחמש מאות שנים קודם לכן. דיון מעניין מצאנו בביאורו של הגר"פ פערלא לספר המצוות של רב סעדיה גאון (עשה נט), כיצד לקח מרדכי את בית המן, הלא ממונם של עמלק אסור בהנאה? הגר"פ מביא את הירושלמי (יבמות ב, ו) האומר: "וכי המן בן המדתא היה? אלא צורר בן צורר", ומפרשם שהכוונה שהמן לא היה צאצא ביולוגי של עמלק, אלא שנהג כמעשה עמלק. בדרך זו הלכו מחברים שונים (הרב יהודה גרשוני בקובץ "תורה שבעל פה", כה, בשם רבי יוסף זליגר; הרב י"א מובשוביץ בספר הזכרון לרב שילה רפאל, עמ' 590; רבי יעקב חיים סופר, "יד סופר", חלק ב), ובהתאם לחידוש ההלכתי המפורסם בשם הגר"ח מבריסק (ראה מאמרו של הרב יהודה לייב ברימט בגליון זה) שכל אומה הנוהגת כעמלק נידונה כעמלק. הדבר מסתייע גם ממכילתא (פרשת בשלה): "תמקה את זכר עמלק, את זכר - זה המן, עמלק - כמשמעו". נראה

כיצד נקרא מרדכי 'יהודי', בעוד מקורו של המונח - בעליית גולי בבל לארץ יהודה? | מדוע מיוחס המן הרשע לאגג, מלך עמלק שחי כ-300 שנה לפניו? | מי היו 75,000 ההרוגים בניצחון היהודים על אויביהם? | כיצד מתקשרים אירועי המגילה עם הקורות באותם ימים בארץ ישראל? | האם נוכל לגלות מבין קפלי מגילת אסתר את סוד המאבק הסמוי בין מרדכי היהודי להמן האגגי? | הצעה מרתקת, השופכת אור חדש על סיפור המגילה

הרב יהוסף יעבץ

שיש חיוב נוסף למחות אנשים כדוגמת המון, מלבד את צאצאיו הביולוגיים של עמלק (ובכך יישבו אחרונים את מאמר חכמים שמבני בניו של המון התגירו, והרי אין מקבלים גרים מעמלק, ראה בספר "עמק ברכה"; וכן את השאלה שהלא סנחריב בלבד את האומות ואם כן בטלו דיני עמלק). וכך אמרו בשם כמה חכמים, שלגרמנים היה דין עמלק, אף שהם בני יפת (יומא י, א).

מיהו יהודי?

גם במקום שאין המגילה מפרשת, היא מספרת נתונים חשובים להבנת הדברים: כשהופרה עצת המון, עשו היהודים דין באויביהם, מי היו האויבים הללו? הגזירה מוצגת כשיגעון של המון, ייתכן שהיו לו חברים וידידים או עוזרים שונים, אך מי היו שבעים וחמשה אלף הנהרגים "בשאר מדינות המלך" (אסתר ט, טז)? נכון הדבר שאחשורוש מלך מהודו ועד כוש, אבל לא ידוע לנו על ריכוז של יהודים בהודו או בכוש או בכל מקום אחר באותו זמן. היכן הן המדינות האלו?

נקודה נוספת מתמיהה מאד: אסתר לא מגדת את עמה ואת מולדתה. האם לא ראו מהיכן נלקחה? ואף אם נניח שנשמת הדבר מעיני פקידי המלך, איך יתכן שלא היה ידוע גם שמרדכי יהודי, עד שהוא החליט לגלות את ה'סוד' - "כי הגיד להם אשר הוא יהודי... כי הגידו לו את עם מרדכי" (אסתר ג, ד). האמנם כל כך קשה היה אז לדעת מיהו יהודי?

מתמיה במיוחד הוא עצם הכינוי 'יהודי'. כינוי זה לא נולד לפני חידוש הישוב היהודי בימי עולי בבל, שהרי כינוי זה נוצר על שם שבט יהודה שהיו רוב העולים לארץ. לא יתכן שכן שבט בנימין הדר בפרס יכונה יהודי, כל עוד אינו קשור לשבט יהודה. כשנבנתה ירושלים מחדש, נוצרה הפחווה הפרסית 'הד', ותושביה כונו יהודים, אך לא קודם לכן.

יש לשים לב כי לא רק מגילת אסתר טורחת להסתיר את הרקע, אלא גם ספר עזרא. הוא מונה בין עולי הגולה את מרדכי "אשר הגלה נבוכדנצר מלך בבל" (ב, א, כלשון אסתר ב, ו, ובדאי אין זה צירוף מקרים). אך עזרא אינו מוסיף "אשר נעשה משנה למלך אחשורוש". הוא אף מזכיר ש"בתחלת מלכות אחשורוש כתבו שטנה על ישיבי יהודה וירושלים" (ה, ו), אך אינו מגלה מה אירע לאותם כתבי השטנה (ויהיו של אחשורוש עם חשירש, מקובל כמתאים ביותר על פי תיאורי הירודוטוס את אורח חייו ומלכותו; ייתכן שאשתו

'אמיסתיריס' היא אסתר. ד"ר ת. חפץ במאמרו במגדים, יד - מזהה את מעשה אסתר עם מה שמספר פלוטארכוס על פרושתית שנהרגה על ידי אחשורוש ובמקומה מלכה אטוסה; ושתי - הדסה). דומה כאלו עשו אנשי כנסת הגדולה יד אחת להסתיר מאיתנו את שהתרחש.

צורר היהודים הבא מיהודה

עיון במקורות מלמד שארץ ישראל וחיידוש הישוב היהודי בה - תפסו מקום מרכזי באירועי המגילה. המון הוא 'צורר היהודים' (אסתר ג, י), ביטוי המוכר לנו בהיסטוריה רק במקום אחד נוסף: 'צרי יהודה ובנימין' (עזרא ד, א). המונח 'צורר' פירושו בכל מקום עורך מצור, וצורר היהודים הוא מי שנלחם סביב ערים יהודיות מוקפות חומה. הייתכן אפוא שמקורו של המון הוא באזור ארץ ישראל?!

בעקבות התנגשות עם מרדכי, המון קורא לאוהביו ולזרש אשתו ומספר להם על עשרו, ועל רוב בניו, ועל כל אשר גדלו המלך, ונשא מעל השרים (אסתר ה, יא). הדבר נראה מוזר ביותר! האם אשתו לא ידעה שהיא עשירי? או שיש לו הרבה בנים? ושהמלך גדלו? היכן היתה אשתו עד עכשיו? האמנם כה עניו וצנוע היה המון שהסתיר כל זאת מאשתו, ורק כשמרדכי לא השתחוה לו החליט להתגלות במלא הדרו?

נראה כי המון לא היה פרסי במוצאו. מעשה גדולתו בחצר המלך מודגש שאירע "אחר הדברים האלה" (אסתר ג, א) אחרי מלוכת אסתר, אחרי בגידת בגתן ותרש. המון לא היה שר ותיק. המון סיפק למלך 'סחורה' מיוחדת, שכן זה גידלו וציוה את כולם להשתחוות לו, ואף לא חשב פעמיים לפני שמסר בידו גורל המוניים. התהליך הזה התרחש במהירות יחסית, וכאשר התבסס המון ושלא להביא את חבורת מקורביו מארץ מוצאו, היו הדברים חדשים ומופלאים בעיניהם. כנראה שגם 'רוב בניו' לא היו מזרש אשתו, אלא מנשים מקומיות שלקה לו לפני שהגיעה אשתו העיקרית והמיוחסת. לבניו שמות פרסיים מובהקים בעלי סיומת 'תא' (השם פרשנדטא, למשל, נמצא על חותם גליל בן התקופה), ומעניין שלפי אגדת חכמים להמון היה בן בשם 'שמשי' שהיה סופר המלך, ושם זה כשמו של סופר המלך נמצא בכתובת פרסית עתיקה (ד"ר חיים חפץ במאמרו על התקופה הפרסית, מגדים, יד). השם שמשי מובנו עברי, ומוצאו כנראה במזרח התיכון דובר העברית ולא בפרס.

מה טיבה של הסחורה שאותה סיפק המון? אפשר ללמוד מהדוגמה שכן מתוארת לנו. האימפריה הפרסית הייתה בשיא תפארתה, וכבשה אז מיד בכל ממלכות גדולות ושטחי ארץ נרחבים. חשירש היה שקוע במשתאות ובהרמונות, ומישהו צריך לממן זאת. נציגים של ארצות זרות המציעים שיטות מקוריות להכנסות כספיות התקבלו אצל כובשים תמיד בברכה, ודוגמאות הרבה לכך בהיסטוריה. הנציבים הרומיים שידעו לסחוט את התושבים ולהתעלל בהם ועל ידי כך להגדיל הכנסות, התקבלו במשרד האוצר הרומי בברכה.

למלאכה זו הסכימו דווקא המקומיים, אלו שגדלו בין התושבים ומכירים את נקודות התורפה. המון לא היה מבני שושן, כפי שיש להסיק גם ממספר אוהביו ובני בריתו בה. בשושן נהרגו רק 800 איש, במדינות המלך נהרגו 75,000. נראה שהיו קבוצות, או קבוצה ענקית, שהייתה מזוהה עם המון. כדי להרוג קבוצה כזו יש צורך בציבור יהודי גדול וחזק מאד. מכיוון שלא ידוע לנו על שום ישוב יהודי גדול בשום מדינה מלבד פרס או יהודה, יש להניח ש'מדינות המלך', שבהן נהרגו בני ברית המון

היו באזור יהודה. המון צורר היהודים היה נציג של צרי יהודה, שהציע למלך שירותי התעללות וסחיטה של תושבי יהודה. כאשר השמדת היהודים בפועל הייתה נותנת לקבוצתו שבמזרח התיכון גם יכולת להשתלט על פחת יהודה עצמה. אפשר שהקשר של מנהגי פורים לערים המוקפות חומה שבארץ ישראל, משקף אירועים שהתרחשו בעת המלחמה הזו, שבה נהרגו 75,000 מצוררי ישראל, הצרים על חומותיה, שעל פרטיה אין מספרים לנו הכתובים.

המשפט של המון 'למלך אין שוה להניחם' מבטא יפה את היותו מחשב חשבונות בעבור המלך, סוחר בעמים ושבטים לפי 'שוויים'. וכן תגובת אסתר: 'אילו לעבדים ולשפחות נמכרנו החרשת', מתאימה לענייננו: סוחר הנפשות היו רגילים לשעבד, לקחת עבדים, והדבר היה חלק משליטת המלך בכיבושיו. אף קריאתה 'איש צר ואויב', עוסקת במישור זה: הממונה הזה שמינית, אינו סתם מוציא ומביא את המסים, אלא הוא צורר את העמים הכבושים, ממונה מן הסוג המרושע, לא סוחר ולא גובה אלא אויב.

חז"ל רואים בפשטות את מגמתו של המון כעיכוב בנין המקדש והתבססות בירושלים: "כשבאו לבנות בית המקדש בימיהם, עמד עליהם המון הרשע" (ילקוט שמעוני עומס ה, ט).

בין ארוו המון לברוך מרדכי

מרדכי היה יושב בשער המלך. השער היה מקום כינוס לסוגים שונים של אסופות. בניגוד לציורי הילדים, בגתן ותרש לא היו שומרים ב'שער המלך' שהיה מקום ציבורי, אלא שומרים בארמון. דבריהם נודעו למרדכי בהיותו במוקד של דיונים שונים, ומרדכי לא היה יושב שם אלמלי היה לו מעמד או תפקיד מסוים. בעיר הבבלית 'סיפר' נמצא חקוק שמו של גזבר מלכותי המכונה 'מרדוכה' מהעיר שושן, וייתכן שהמדובר במרדכי היהודי. אפשר לשער שמרדכי הציע למלך או לפקידי המלוכה את אותה הסחורה שהמון סיפק, אך בדרכי שלום וחכמה. לפי האמור בעזרא עלה מרדכי לארץ ישראל עם זרובבל בימי כורש (חשירש היה נכדו של כורש הגדול). מרדכי שכונה גם 'בלשן' היה כנראה מלומד ואיש מעשה ואף מיוחס, ולכן עלה לפרס לייצג את תושבי יהודה. למעשה, גדולת מרדכי אשר גדלו המלך הייתה מטרתו מלכתחילה - לעזור למלך 'לשים מס על הארץ ואיי הים'. ונהפוך הוא' המתואר במגילה היא תוכנית נגטיב לתוכניתו של המון: מרדכי ייצג את הטיפול במדינות הכבושות, את העמלקים שבהם ישמידו ויאבדו, והמלך יזכה ברכוש רב "ובביזה לא שלחו את ידם". כשמרדכי קיבל את בית המון הוא קיבל את שולחן העבודה עם כל הניירת, להמשך מאותה נקודה שהפסיק המון. מרדכי נקרא תמיד 'היהודי', לא משום שהיה מזרע אברהם, אלא משום שהגיע מפחת יהודה.

מעניין שמפיה של אסתר יוצא בשעת צערה הביטוי: "איככה אוכל וראיתי באבדן מולדתי", וכך אנו שומעים שיש איום על המולדת, דהיינו על ארץ ישראל, ומשתמע שהמדובר במולדתה האישית. אסתר נולדה בישראל ועלתה יחד עם מרדכי. במגילה לא מפורש אם מרדכי הכיר את המון כבר באזור יהודה, אבל חכמינו ספרו שהיו ביניהם עימותים כבר בארץ ישראל. כך או כך, מן המגילה עולה שמרדכי ניסה בכוונה להתגרות בהמון, כנראה שמרדכי ראה את הצלחתו בלהטוטים לרעת תושבי הארצות, אך היטיב לראות שמלבד כישרונו זה הוא גם לוקה בגאווה ובנמהרות. אם יצליח מרדכי לפגוע

מפיה של אסתר יוצא בשעת צערה הביטוי: "איככה אוכל וראיתי באבדן מולדתי", וכך אנו שומעים שיש איום על המולדת, ארץ ישראל, ומשתמע שהמדובר במולדתה האישית

ככבודו, הוא ישתולל ויפעל בחוסר שיקול דעת. ואכן מרדכי התריס נגדו באופן פומבי, ואף 'הגיד שהוא יהודי', ותגובתו המגלומנית של המון: 'ויבזו בעיניו לשלוח יד במרדכי לבדו, כי הגידו לו את עם מרדכי, ויבקש המון להשמיד את כל היהודים'. שתי המידות האלו הכשילו את המון לאורך כל הדרך: גאווה, ונמהרות. מרדכי פועל בדיוק להיפך: בענווה ובריאה למרחוק תוך שיקול דעת.

עמלק שאינו נכחד

כאשר ידוע לנו שהמון הוא בן האזור, הרי אין לנו להתעלם מהביטוי 'אגג' החוזר שוב ושוב במגילה, בעוד מלכתחילה לא היה שום ענין בציונו אם לא שיש לו משמעות. בלעם האומר 'וירום מאגג מלכו' אינו מתכוין לאגג שבימי שאול, אלא כנראה לשם שהיה רווח אצל העמלקים (ראה תרגום שני למגילת אסתר המונה את ייחוסו של המון כמה וכמה דורות לאחור עד משפחת עמלק). במקביל, המגילה מדגישה גם את ייחוסו של מרדכי: בן שמעי, בן קיש. שני השמות האלו מוכרים לנו מימי שאול, הראשון - תלמידו של שאול, והשני - אביו. שאול הוא זה שנבחר על ידי שמואל הנביא להילחם בעמלק (ומצוי הדבר ששמות חוזרים באותה משפחה כפי שניתן לראות בדברי הימים).

חכמינו תיארו את העמלקים כבוזי כל קודש, שחיללו את ברית בני ישראל, וקיררו את האמבטיה. כדי להעיז להילחם מול ישראל שה' נלחם להם במצרים באופן כה בולט, יש צורך במידה רבה של עזות ונמהרות. עמלק חיו כשבטים נודדים ערבים, כפי שהם מתוארים במקומות רבים. בראשונה נלחמים הם עם ישראל בסיני, וגם בכנען יושב עמלק במדבר (במדבר יג, ט). בשופטים מוזכר עמלק כמה פעמים יחד עם 'בני קדם' שהם הערבים. במלחמת שאול הם יושבים יחד עם הקינים שהיו גם הם נודדים מבני אברהם. הפעם האחרונה שבה מוזכרים עמלקים היא בימי חזקיהו כאשר בני שמעון הלכו להר שעיר והיכו את 'שארית הפליטה לעמלק' (דברי הימים א, ד). ההסבר היחידי לכך שבני ישראל משמידים שוב ושוב את עמלק עד אחד, והם צצים מחדש, הוא, שהעמלקים היו ערבים נודדים, אין להם מקום ישוב קבוע, וגם אם משמידים את הקבוצה שמוצאים, תמיד נודדים עוד עמלקים ברחבי המדבר הגדול והנורא. אפילו סנחריב שבלבל

בין יוסף הצדיק למרדכי ואסתר

מרדכי ואסתר בני בנימין, מושווים על ידי מגילת אסתר לאביהם הגדול יוסף, בחצר המלך

יוסף בחצר המלך	מרדכי ואסתר בחצר המלך
ויהי ביום השלישי יום הולדת את פרעה ויעש משתה לכל עבדיו	בשנת שלש למלכו עשה משתה לכל שריו ועבדיו
ויהי יוסף יפה תאר ויפה מראה	והנערה יפת תאר וטובת מראה
גנב גנבתי מארץ העברים	איש ימיני אשר הגלה מירושלים... ותלקח אסתר
יעשה פרעה ויפקד פקידים על הארץ	ויפקד המלך פקידים בכל מדינות מלכותו
ויהי כדברה אל יוסף יום ויום ולא שמע אליה...	ויהי כאמרם אליו יום ויום ולא שמע אליהם....
ותאמר... הביא לנו איש עברי	כי הגיד להם אשר הוא יהודי
ותקרא לאנשי ביתה ותאמר להם... ויתאפק	ויתאפק... ויבא אל ביתו... ויספר להם
בא אלי לשכב עמי ואקרא בקול גדול	הגם לכבוש את המלכה עמי בבית
ויתן חנו בעיני שר בית הסהר	ותיטב הנערה בעיניו ותשא חסד לפניו
ויקצף פרעה על שני סרסיו	קצף בגתן ותרש שני סרסי המלך
בשנת שלש למלכו עשה משתה לכל שריו ועבדיו	ויהי ביום השלישי יום הולדת... ויעש משתה לכל עבדיו
כי כן ימלאו ימי החנוטים	כי כן ימלאו ימי מרוקיהן
בעוד שלשת ימים ישא פרעה את ראשו... והזכרתי אל פרעה והוצאתי מן הבית הזה	אל תדמי בנפשך להימלט בית המלך... וצומו עלי... שלשת ימים... ובכך אבא אל המלך
ופרעה חולם... ותפעם רוחו	בלילה ההוא נדדה שנת המלך
ויסר פרעה את טבעתו... ויתן אותה על יד יוסף... וילבש אותה בגדי שש...	ויסר המלך את טבעתו... ויתנה למרדכי... בלבוש מלכות
וירכב אותו... ויקראו לפניו...	ונתון הלבוש והסוס וקראו לפניו...
פן אראה ברע אשר ימצא את אבי	כי איככה אוכל וראיתי ברעה אשר ימצא את עמי
כי למוחיה שלחני אלהים אליכם	מי יודע אם לעת כזאת הגעת למלכות
כל חיל פרעה... לא נשאר עד אחד... יצאו ברכוש גדול	להשמיד להרוג את כל חיל עם ומדינה ושללם לבז
וישם אותה יוסף לחוק... על אדמת מצרים... לפרעה היתה לחומש... וירכב אתו במרכבת המשנה... רק הכסא אגדל ממך	וישם אחשוורוש מס על הארץ... כי מרדכי היהודי משנה למלך

הדמיון אינו רק במלים, אלא בעיקר בתוכן: כח האיפוק של יוסף, הוויתור של בני רחל, הליכתו בחכמה ובצפיה למרחוק, מבלי לוותר במאומה על חובתו הרוחנית, ומבלי לשכוח את דמות דיוקנו של אביו הקדוש, הם שהביאו את הישועה על ידי בית יוסף. יש לציין שלפי חלק מהתיאוריות ההיסטוריות הקושרות בין מלכי העאמו/חיקסוס במצרים לבין עמלק, הרי כנראה שפרעה זה היה גם הוא מורע עמלק, שאינו נופל אלא לפני בני רחל. אך הכל: בהסתרה שבתוך ההסתרה, אדם יכול לקרוא את המגילה במשך שנים ולא לשים לב לדברים.

"מלך עמלקי פלש למצרים... ניתצו מצבות וחפצי אמנות לרוב... החלו להשחית את הארץ... לנפץ ולנתץ". לפי דעה אחת (תקופות בתהו, עמ' 53) הפולשים למצרים המכונים בשם 'חיקסוס' או 'עמו', הם העמלקים, ולכך מתאימה העובדה שהשם השכיח ביותר אצל שליטי החיקסוס הוא 'אפפ' שיכול להתחלף באנג בהיגוי אחר (ראה שם). כך שנראה כפי שכותב הרשב"ם (ריש פרשת מקץ) שאנג היה תואר להרבה ממלכי עמלק (בדומה למה שסיפרו חכמים על עמלק, השאירו אחריהם החיקסוס גופות שניכר שעברו התעלות, והארכיאולוגים ציינו שהגופות היו כרותות איברים).

עמלק הצרים על ירושלים

צרי ישראל שהצרו את צעדי מחדשי ירושלים, היו אוסף של תושבים מעמי האיזור, שעד מפלת יהודה היו מיעוטים חלשים וזניחים, אלא שהם ניצלו את החורבן כדי להשתלט על ארצנו. הנביאים מזכירים כמה פעמים את מעשי אדום בעת החורבן, כיצד סייעו לכבוש הבבל, וכפי שראינו לעיל מדברי הימים, בהר שער ישבו עמלקים עוד בימי חזקיה, וככל הנראה מימי החורבן שוב התגבשה קבוצה עצומה של נודדים מושחתיים, שגמרו אומר למנוע הקמת שלטון יהודי חזק שלא יאפשר את המשך פעילותם.

לגבי הקשר של המן לקבוצה זו, אם שם אביו המדא הינו ההיגוי המקורי ולא רק הביטוי הפרסי שבו כינו אותו, אפשר שאביו של המן מוצאו מפרס, והמן הוא זה שהתחבר עם קבוצות הצוררים, או שכבר אביו היה אגני ועקר בשלב מסוים לפרס מאותה סיבה. עוד ייתכן על פי סיפורו של הרודוטוס (ג, 79) על חג 'מאגופוריא' לזכר הריגת כהני הדת המאגית, שהמן מאינטרסים שלו חבר לכהני דת שהיו בשושן, והם הם שמונה מאות אהביו שהרגו היהודים ואבד, ואולי אף הביטוי אגני נופל על מאגי. גם בתרגום השבעים מכנים את המן 'בואוגיוס', שם בעל משמעות דתית זורואסטריית (ד"ר חפץ במאמרו שם מזהה את המן עם 'אמינוס'), וכך משתמע מהביטוי 'חכמיו' במגילה.

צרי-יהודה אלו התחפשו במסווים דיפלומטיים. הם כמובן לא שלחו משלחות לפני המלך כדי לספר שרצונם לחמוס ולגזול את הישוב, אלא הציגו את ההתחדשות בירושלים כמרידה במלך, כרצון להתנתק משלטון פרס. הנרטיב האגני היה טענה לזכות על הארץ, ראה את דברי

את האומות, לא יכול לעמלקים, שבלבלו את מבלבליהם (ראה מרדכי, יבמות עא, שאדום לא נתבלבלו, או שבלבלו אינו מועיל לזרע המלוכה).

הנוודים נחלקים לשני סוגים מנוגדים: הראשון - אוהבי שקט ומדבר, המכניס את מזונם בעצמם, מכניסי אורחים ובורחים מן העיר, הרעש, המסחר, ודומיהם, בניו של אברהם אבינו, הרואים בטבע את הבורא. והשני - היפוכם, בנוודים המנצלים את האוכלוסייה, גונבים ובורחים, פושטים ומזיקים, סוחרים בנשים וילדים, מוכרים כלים מזויפים או שדודים, ונעלמים, ואין ה' לנגד עיניהם. העמלקים לקחו את הצד השני בקיצוניות, כל מהותם היתה לשדוד ולרצוח תוך כדי בזיון מוחלט של כל אמונה וכל קודש ("כאשר שכלה נשים הרבך"), ולפיכך נגזרה עליהם כליה.

כימי שיבת ציון השתלטו הערבים על אדום. כך אנו למודים מהזכרתו של גשם הערבי בנחמיה כציר המרכזי של צרי יהודה. 'גשם מקידר' מוזכר בכתובת מן המאה החמישית לפני הספירה, והוא כנראה היה הפחה של הפחזה הפרסית 'ערב' (ב. אופנהיימה, מחקרים בתולדות ישראל ובלשון העברית, 1970; אנציקלופדיה מקראית, ערך גשם, כרך ב, עמ' 568), מה שמסביר את היעדרה המוחלט של 'אדום' בעזרא ונחמיה, חרף איזכורה פעמים רבות כמעורבת בחורבן ובהשתלטות על ישראל (איכה ד, כא; תהלים קלז; עובדיה א, כא). עדות לכך יש גם במכתב מערד המתאר התקפה אדומית בעת החורבן. עזרא החיצוני (ה, מה) מביא מסורת שהאדומים שרפו את ההיכל, וזו כנראה משקפת את הידיעה שהם היו הראשונים לבזו לכל קודש. הגרועים שבנוודים מיהרו להשתלט על כל האזור שמזרחית לארץ ישראל, ולטשו עיניים גם לעבר הירדן המערבי, לבזו בו ולשלול שלל. אגב השתלטותם זרעו חורבן נורא באדום (המתואר בישעיה לד בכנראה, ובמלאכי א בתיאור שלאחר מעשה), ומשפחת אצולה אדומית ברחה לארץ עוץ שהיא כנראה באזור איטליה כפי שמלמדים כמה מקורות. אלו הם ה'ניאו-עמלקים' שבימי המן.

דין 'עמלק' אחד הוא

נראה שהדברים הנמסרים בשם הגר"ח אינם רק 'דין', אלא גם תיאור המציאות: קבוצה שכזו לא שמרה על טוהר הגזע, לא גרה במקום מסוים, אולי גם סחרו בנפשות ואלו נטמעו בהם. עניינו של עמלק אינו טוהר גזע, אלא היותו 'אגני', הסתפחותו על הנוודים הפיראטים צמאי הדם. עמלק פשט צורה ולבש צורה, אך בשמו 'עמלק' הוא מוכר גם להיסטוריונים הערבים הקדומים. המסורות הערביות הועלו על הכתב על ידי סופרים ערבים החל מן המאה התשיעית, אך אלו מייצגות אגדות עתיקות-יומין. ההיסטוריון הערבי אבואלפרג' בספר 'כיתאב אלאע'ניי', מספר:

"המסורת אומרת שעמלק חיללו את זכויות השטח המקודש... א-ללה הראה להם ענן באופק, הם הלכו בלי הרף אחר עננים... א-ללה הוביל אותם לארץ מוצאם". ייתכן שמסורת זו מגיעה עד לזמן נדודי בני ישראל במדבר, ויש קשר לענני הכבוד שהיו ספונים בהם ישראל בזמן מלחמת עמלק (ראה ראש השנה ג, א: מה שמועה שמע עמלק ובה שנסתלקו ענני הכבוד). כך או כך, רואים אנו שעמלק נודעו בכל האזור כבזוי כל קודש, ושהם העמיקו נדוד עד החלק המזרחי של ערב, בעוד ארץ מוצאם הייתה במזרח התיכון.

היסטוריון ערבי קדום אחר, אל מסעודי, בספרו 'ערבות הזהב' (כרך ב, פרק 31), מספר:

צרי-יהודה
אלו התחפשו
במסווים
דיפלומטיים.
הם כמובן
לא שלחו
משלחות לפני
המלך כדי
לספר שרצונם
לחמוס
ולגזול את
הישוב, אלא
הציגו את
ההתחדשות
בירושלים
כמרידה
במלך, כרצון
להתנתק
משלטון פרס

**כאז כן עתה
עטופה שנאת
עולם לישראל
במלים יפות
משל בני יפת.
ההתעלמות
מצרי יהודה
ומעשיהם
מנומקת בכך
שמדובר במצב
רגיש, עדין
ונפיץ. כבר
היה לעולמים,
השנאה הזו
מובטחת לנו
מאז עמדנו
בסיני, והיחידי
שיכול לה
הוא קורא
הדורות מראש,
שהבטחתו
עומדת לנו
בכל דור ודור**

גשם הערבי בנחמיה ה, יט כיצד מצד אחד הוא מאיים שמדובר במרידה במלך, ומן הצד השני משמע שהוא רצה בעצמו ליטול חלק בבניה. הנושא הפוליטי הזה עמד בעינו לא רק בימי אחשורוש, אלא לאורך כל התקופה הפרסית. המגילה עוסקת ביהודים כבאזרחים, וכנראה שכל צורה אחרת של תיאור היתה גורמת נזק ליהודי ארץ ישראל ולמצבם הפוליטי העדין.

"לא לנו ה'... כי לשמך תן כבוד"

כשאסתר מדברת על 'שאר מדינות המלך', היא נוהרת מלהזכיר במפורש את המדינה שבה נמצא הריכוז היהודי הגדול ביותר, ושמן הסתם היא הנושא העיקרי, וכן כאשר 'בא מספר ההרוגים לפני המלך', נאמר רק באופן כללי שהם מכל מדינות המלך, בתקווה שהמלך יתרכז בכוס היין ובגשיו ולא ישים לב להקשה. נראה שמכאן באה הזדהות המופלגת שנוקטים מגילת אסתר וספרי עזרא ונחמיה (האם לא היה מעניין לדעת איך וכיצד נהרגו 75,000 איש על ידי היהודים?). נוהרים הם מלקשור את מרדכי לנושא הפוליטי הבעור, שכן טענתה של אסתר כלפי המן הייתה אנושית ומוסרית - אין זה ציר פוליטי כי אם צר ואויב, הרוצה להשמיד, להרוג ולאבד. גם מרדכי לא יכול להציג את עצמו כמייצג את האינטרסים הפוליטיים של בני יהודה, אלא של המלך. תפקידו יהיה לגבות מסים בעבור המלך באופן מוסרי ומבלי להשמיד ולאבד. חכמים אף אמרו שמקצת סנהדרין פירשו ממרדכי, שכנראה לא עמד לימין מחדשי הישוב ביהודה באופן מוצהר ובולט, ולא חידש את בניית המקדש באופן רשמי, שכן הנושא הפוליטי היה רגיש ונפיץ, הוא יכול 'לדרוש טוב לעמו', אך לא לטפל בגלוי באינטרסים החשובים של מולדתו. ברור שבמציאות היו הנושאים הקשורים ביהודה שייכים לגופו של המעשה ממש, והמגילה אף רומזת זאת, כפי שדרשו חכמים על 'וכלים מכלים שונים', שהמדובר בכלי המקדש, והמגילה משתמשת בשמות המוכרים לנו מן המקדש וכליו, תכלת, בוץ, ארגמן, אלו מוזכרים תמיד בתורה ובנביאים בהקשרים של כלי הקודש. תיאורה של אסתר בחצר המלך, משתמש בלשון התורה ממש בפרשת יוסף, לאורך כל הפרשה בצורה מסודרת (ראה מסגרת). הקורא היהודי מבין את ההקשה, אך כלפי חוץ שומרת המגילה על ניטרליות, וייתכן שהצורך בכך לא היה רק כלפי הנכרים במלכות פרס, אלא כלפי רוב גדול של היהודים בפרס ובבבל שלא עלו לארץ, ואפשר שחשבו שאין זו הדרך להצלחת העם, ולא היו תומכים בהתמקדות בארץ כעיקר תחיית העם. אולי אף מקצת סנהדרין שפירשו ממרדכי נחלקו עימו בדבר זה.

הקונפליקט בין מדיניותם של מרדכי ואסתר ובין 'מקצת סנהדרין' עולה גם מהדיון על קידוש המגילה והחג. אסתר כתבה את כל תוקף דברי הפורים, אך חכמים לא קיבלו את הדברים כמוכנים מאליהם. המלכה היתה צריכה לשלוח אליהם בקשה 'קבעוני לדורות', ותשובתם של חכמים: "קנאה את מעוררת עלינו לבין האומות" (מגילה ז, א). לפי גירסה אחרת (שם) השיבה להם: "כבר כתובה אני על דברי הימים למלכי פרס ומדי". נראה שחכמים לא הסכימו לכתוב את מה שבאמת התרחש, את הנקודה הישראלית, כדי שלא להזיק למצב פחת יהודה, ואסתר השיבה שכבר כתובים הדברים בדברי הימים הפרסיים. אך שם כתובים הם בצורה שמציגה את הדברים אסתר במגילה - הריגת איש רשע ואכזר שחבר לקבוצה של כהני מאגיה, ולא 'חלילה' דאגה לאינטרס הישראלי (בהידושי 'חתם סופר' למגילה כתב ש'כתבונ' לדורות, מדגיש לכתוב את אסתר. לקבוע את הדבר בצורה שמסתיר את שם ה' והרקע אלא רק להציג את מעשי המלכה הדואגת לאזרחים). ראה גם חידושי אגדות מהרש"א לחולין קלט ב, שמרדכי ואסתר כנראה שמות פרסיים, ולא נכתבו שמותיהם העבריים, כי המגילה נכתבה על ידי הפרסים שעל כן לא הוזכר שם ה' כדעת הראב"ע, ואולי כוונתו שנכתבה לעיני הפרסיים.

בסופו של דבר התקבלה בקשת אסתר, לכתוב מגילה מכתבי הקודש, וגם התקבלה גישת החכמים על ידי העלמת הנקודה הישראלית. ומעניין שפורים נקרא בפי העם בימי קדם 'יום מרדכי' (חשמונאים ב), ולפי המסופר שמרדכי חזר לארץ (היה ממונה במקדש לפי מנחות סא א, ולפי זה לא היה באופן אישי בגלות יכניה אלא אביו או סביו, ויוחס לגלות זו מכיוון שהיו בה אנשי מעלה), אפשר שהוא זה שחזיק את הדעה שייצגה אסתר שיש לקבוע את החג לדורות. ואולי מתחילה התנגדו בפועל זקנים אחרים מאנשי כנסת הגדולה, וכשנתקבלה דעתו (ראה מגילה שם: "עד שמצאו לו מקרא כתוב") - נקרא החג על שמו (אולם דעת שמואל במגילה ו א, שמגילת אסתר לא נכתבה ברוח הקדש ולכן אינה מטמאת את הידיים, וראה שו"ת חתם סופר, חלק א סימן קסג, שגם הירושלמי סובר כן ולכן אין מגילת אסתר "דברי קבלה").

אכן זכו מרדכי ואסתר, לפי שיטה אחת, לחבר פרק מפרקי תהלים: "לא לנו ה' לא לנו, כי לשמך תן כבוד" (פסחים ק"ז, א: "מרדכי ואסתר אמרוהו"), ובכך השלימו את שחסר במגילת אסתר, שהכל מיוחס למי שהכבוד שלו, וגם המשנה למלך גם המלכה - אינם אלא שלוחיו.

כאז כן עתה עטופה שנאת עולם לישראל במלים יפות משל בני יפת. ההתעלמות מצרי יהודה ומעשיהם מנומקת בכך שמדובר במצב רגיש, עדין ונפיץ. כבר היה לעולמים, השנאה הזו מובטחת לנו מאז עמדנו בסיני, והיחידי שיכול לה הוא קורא הדורות מראש, שהבטחתו עומדת לנו בכל דור ודור.

